

SPEECH LESS

MUSEUM DE LAKENHAL
JUNI 2019

THE PAST
IS NEVER
DEAD.
IT'S NOT
EVEN
PAST.

William Faulkner

Het is het niet zo dat ik sprakeloos ben, of dat ik er tegenop zie om een echte openingspeech te houden. Integendeel. Maar omdat er zoveel te vertellen is over de reis die ons museum in de afgelopen jaren heeft afgelegd, leek het me goed om dat verhaal gewoon maar eens op te schrijven. Zodat jullie in alle rust kunnen lezen en wij er een vrolijke, ongedwongen opening van kunnen maken. Veel lees- en kijkplezier toegewenst!

Directeur Meta Knol bij de ingang van de nieuwe tentoonstellingszalen, zomer 2018
Foto: Rob Overmeer

MUSEUM DE LAKENHAL VERNIEUWT

2009-2019

Vandaag geven wij Museum De Lakenhal weer terug aan het publiek. Dat doen we na een intensief vernieuwingsproces dat tien jaar in beslag heeft genomen, met de restauratie en uitbreiding als spectaculair sluitstuk. Het is een feestelijk moment voor iedereen die eraan heeft meegewerkt: museummedewerkers, architecten, bouwers, constructeurs, restauratoren, ontwerpers, kunstenaars, financiers, regelaars, rondleiders, museumdocenten, vrijwilligers, vrienden, mecenasen en vele anderen. Het markeert een nieuwe episode in het bestaan van dit mooie museum, dat in 1874 voor het eerst de deuren opende, dat in 1920 voor het laatst werd uitgebreid en dat nu klaar is voor de toekomst.

Voor ons als museumteam is Leidens roemrijke en beruchte verleden een onuitputtelijke inspiratiebron, met de ruim 23.000 voorwerpen tellende collectie van beeldende kunst, kunstnijverheid en geschiedenis als werk- en denkmateriaal. Het is onze wens om zoveel mogelijk verschillende mensen met nieuwe ogen naar dat Leidse verleden te laten kijken, waarmee elke bezoeker gezien en gehoord wordt, ongeacht leeftijd, culturele of maatschappelijke achtergrond, overtuiging of beperking. We hopen dat ze geraakt worden

tijdens hun bezoek, zodat ze kunnen terugkijken op een verrijkende ervaring. Zo verbinden we museale objecten en de verhalen die daarover verteld kunnen worden met mensen van vlees en bloed. We doen dat vanuit het besef dat wij allemaal door een eigentijdse bril naar het verleden kijken. Dat het allemaal ooit anders was. Dat er lessen uit vroeger getrokken kunnen worden. En dat niemand daar een patent op heeft.

Alles wat hier in huis kan worden aangetroffen is trouwens van jullie: Museum De Lakenhal is publiek bezit. Dat vraagt om een publieke verantwoording. Daarom vertel ik – zij het in vogelvlucht – graag meer over hoe we er tien jaar geleden voorstonden, over de weg naar nu en over de stappen en keuzes die ten grondslag lagen aan het integrale vernieuwingsproces.

MUSEUM IN TRANSITIE

De verandering begon in 2009, toen de Leidse gemeenteraad besloot om een flink bedrag ter beschikking te stellen om de ‘Lakenhal op orde’ te krijgen. Dat was hard nodig. Terwijl begin jaren vijftig al de eerste panden waren aangekocht voor de beoogde uitbreiding met nieuwe expositiezalens, waarop de ene na de andere museumdirecteur in de toen nog verarmde stad zijn tanden vervolgens zou stukbijten, was het onderhoud van het rijksmonument decennialang op een laag pitje gezet. In afwachting van de planvorming werden ondertussen ook allerlei andere ontwikkelingen uitgesteld. Daardoor gleed Museum De Lakenhal langzaam weg uit het landelijke speelveld. In het eerder genoemde Raadsbesluit werd de vermoeidheid opgetekend: ‘Deze stilstand heeft een verlamme uitwerking op de museumorganisatie teweeg gebracht. Door het uitblijven van besluitvorming is het museum (...) ten opzichte van vergelijkbare musea elders ernstig achterop geraakt. Uit een benchmark met qua omvang vergelijkbare musea blijkt dat Stedelijk Museum De Lakenhal voor wat betreft budget en formatie met groot verschil hekkensluiter is. (...) Het is van essentieel belang dat de vicieuze cirkel waarin het museum zich thans bevindt, zo snel mogelijk

wordt doorbroken. Het plegen van roofbouw op organisatie en middelen is niet langer een optie.”¹. In een lijvig rapport waren in 2008 de gebreken al eens opgesomd: de basisregistratie van de collectie was rampzalig, het personeelsbeleid was dringend aan herziening toe, 95% van het beschikbare budget werd besteed aan vaste lasten en de gebouwen leden onder achterstallig onderhoud.²

Met vereende krachten werd een vernieuwingsplan uitgerold. Maar de vurig gewenste restauratie en uitbreiding was nog geen prioriteit. In plaats daarvan keerden we de rollen om: eerst moest het schip weer op koers worden gebracht, pas daarna konden de hamer en de beitel ter hand worden genomen. Het herstelproces begon met het project Werk in Uitvoering. Alle tentoonstellingen voor het jaar 2010 werden geannuleerd. Het hele museumteam werkte een jaar lang aan het opnieuw in kaart brengen van de collectie. We typeerden het ook wel als 'een sabbatical leave van de tentoonstellingsmachinerie'. In de tentoonstellingszaal werd een lopende band van 65 meter lang opgebouwd met daaraan vier werkstations. Plank voor plank maakten we de depots leeg en rolden de museale voorwerpen voorbij over de lopende band: zilver, keramiek, optica, koekplanken, kerfstokken, hellebaarden, bodemvondsten, suikerstrooiers, duigmaten en nog veel meer. Onder de ogen van het publiek werden ze schoongemaakt, geïnventariseerd, onderzocht, geregistreerd, gefotografeerd en gedigitaliseerd. Steeds stelden we ons de vraag: waarom is dat voorwerp ooit opgenomen in onze stedelijke verzameling? Wat betekent het voor het DNA van ons museum?³

¹ Raadsbesluit Lakenhal op Orde, 2009.

² Quick Scan Stedelijk Museum De Lakenhal door Berns Museummanagement, september 2008.

³ Zie voor meer informatie over Werk in Uitvoering: lakenhal.nl/werkinuitvoering

De collectie werd daarmee de inhoudelijke generator van het vernieuwingsproces. Mede dankzij de inbreng van het publiek, dat het hele project actief had gevolgd en meegemaakt, werden eind 2010 de nieuwe missie, visie en kernwaarden vastgesteld. Voor het vervolg van het vernieuwingsproces is deze stap van onschatbare waarde geweest. Want nu de identiteit van het museum eenmaal helder was, konden ook de organisatie en de inhoudelijke koers daarop worden aangepast. In avontuurlijke en hoogwaardige collectiepresentaties, tentoonstellingen en publieksprogramma's, die altijd waren gebaseerd op Leidse bronnen, gingen we de nieuwe koers uitdragen. Robin Stam ontwierp een prachtige huisstijl die geïnspireerd was op het lakenloodje, dat van oudsher in de Laecken-Halle aan de door de Staalmeesters gekeurde wollen stoffen werd gehecht. In samenwerking met Fabrique ontwikkelden we een nieuwe website, waarop verhalen werden verteld over de stad en de collectie. Het voert te ver om alle stappen van het vernieuwingsproces hier uit te lichten, maar belangrijk is wel dat zonder deze intensieve, inhoudelijk georiënteerde voorbereiding het museum niet had kunnen worden waar het vandaag de dag voor staat.

RESTAURATIE EN UITBREIDING

Pas toen het schip op koers lag, konden we het ruime sop kiezen: dat van de restauratie en uitbreiding. Anno 2019 is het museum zorgvuldig gerestaureerd en uitgebreid. Er is ruimte voor tentoonstellingen in twee gloednieuwe zalen, waardoor het bestaande gebouw helemaal aan de collectie kan worden gewijd. Er is ruimte voor het publiek, met een nieuw entreegebied, een fijn atelier en een fraai auditorium. De koffieautomaat heeft plaatsgemaakt voor Café Laken. In de museumwinkel wordt het Nieuw Leids Laken voortaan op de meter verkocht. Achter de schermen zijn de installaties vernieuwd en logistieke voorzieningen aangebracht, terwijl alle medewerkers voor het eerst in decennia zijn samengebracht in een karakteristiek, functioneel gebouw.

Wie nu voor het museum staat, ziet aan de Oude Singel een gerestaureerd, 17e-eeuw stadspaleis dat in alles herinnert aan de hoogtijdagen van de Leidse textielindustrie, en dat het beeld in herinnering roept dat de jonge architect Arent van 's-Gravesande in 1640 voor ogen moet hebben had. Wie naar de Lammermarkt loopt, ziet daar het Van Steijngebouw: een robuust en eigenwijs werkgebouw, als opvallend teken van onze tijd. De Januskop van Museum De Lakenhal, waar heden en verleden worden verbonden, heeft daarmee in 2019 een oud en een nieuw gezicht gekregen.

Het vernieuwde museum is een zorgvuldig samengesteld 'gesamtkunstwerk' dat tot stand kwam dankzij een hecht architectenteam, een kritische opdrachtgever en een betrokken aannemer. De restauratie stond onder leiding van het internationaal gerenommeerde bureau van Julian Harrap Architects uit Londen - Museum De Lakenhal was hun eerste opdracht in Nederland. Ze wonnen in 2011 samen met David Chipperfield de Mies van der Rohe Award voor de restauratie van het Neues Museum in Berlijn, dat ook voor ons een belangrijk referentieproject was. Door de aanbestedingscriteria in lijn te brengen met onze visie konden wij de opdracht voor de nieuwbouw geven aan jonge, talentvolle architecten: Happel Cornelisse Verhoeven uit Rotterdam. Wat u nu ziet, is het resultaat van een inspirerende, redactionele samenwerking tussen deze twee bureaus en het museumteam, onder leiding van een professionele projectleiding en directievoering.

We vonden elkaar in de uitgangspunten. Elk gebouwdeel moest in zijn eigenheid behouden blijven - de Laecken-Halle uit 1640, de Harteveltzaal uit 1890 en de Papevleugel uit 1921 -, terwijl het Van Steijngebouw uit 2019 nadrukkelijk een eigen karakter moest krijgen. Tegelijkertijd zouden die vier gebouwdelen samen harmonie moeten uitstralen: eenheid in verscheidenheid. De nobele eenvoud van de oude Laecken-Halle stond model voor de kwaliteit van latere

toevoegingen aan het complex én voor de hedendaagse ingrepen. Belangrijk was de restauratie van het 17e-eeuwse bouwdeel. Onze wens was om de oorspronkelijke H-vormige plattegrond te herstellen, zodat de originele voorplaats en de achterplaats weer tevoorschijn zouden komen. Zo geschiedde. Elke laag van de lakenhal kreeg vervolgens een iets andere oriëntatie: op de begane grond werd het publieksgebied ingericht, op de eerste verdieping brachten we de 17e-eeuwse kamerstructuur terug en op de 2e verdieping werd de 19e-eeuwse galerij gehandhaafd, als een ode aan het ontstaan van het museum. Door de fijnzinnige aanpak van de architecten is volop recht gedaan aan het historische karakter. De bijzondere architectuurgeschiedenis is tastbaar en leesbaar geworden, waarbij het gebouw zich toont als een gedetailleerde staalkaart van tijdlagen. Het nieuwe Van Steijngebouw tenslotte, werd de vierde ruimtelijke pijler van het museum: een gebouw uit één stuk dat zich door materiaalgebruik en ornamentiek prachtig verbindt met de bestaande architectuur. Op de in ere herstelde Achterplaats brengt de verbindende hand van de architectuur de vier bouwlagen samen. In deze wonderschone, lichte ruimte in het hart van het museumcomplex begint voortaan elk museumbezoek.

INTERIEUR EN INRICHTING

In 2016 rondde het conservatorenteam het Inrichtingsplan af. Het inhoudelijke concept dat daarin werd vastgelegd, zien jullie nu terug in Museum De Lakenhal. Eenvoudig was dat niet, want het is moeilijk kiezen uit 23.000 objecten en de vele Leidse verhalen. Door deze keuzes vroeg in het proces te maken op basis van een helder museaal DNA, konden we echter wel een optimale integratie tussen object, verhaal en ruimte tot stand brengen. In zeven kernverhalen wordt nu het roemruchte verleden van de stad belicht: Devotie in de Middeleeuwen en Renaissance (met de fraai gerestaureerde Kruisiging van Cornelis Engebrechtsz), Leiden als bakermat van de Gouden Eeuw (met Rembrandt en tijdgenoten), Verzamelaars in de 18e eeuw, Zeven eeuwen Leids

laken, het Beleg en Ontzet van Leiden (de hutspot! de Van Bree!), Leiden Universiteitsstad en De modernisering van het leven. Bijzonder is dat aan de geschiedenis van de Universiteit Leiden nooit eerder een collectiepresentatie werd gewijd in Museum De Lakenhal, terwijl de universiteit toch wel meer dan een voetnoot in de Leidse geschiedenis is. Ook hebben we het verhaal over Leiden als historische stoffenstad weer volop leven ingeblazen. Gelukkig kunnen we nu eindelijk ook uitgebreid aandacht besteden aan de verzameling van rond 1900, met werk van Alexander Hugo Bakker Korff, Floris Verster en Theo van Doesburg. Het achtste verhaal is overigens dat van het museumgebouw zelf: dit grootste collectiestuk met vele bijzondere aard- en nagelvaste onderdelen kreeg tijdens Werk in Uitvoering alsnog het registratienummer o toegewezen.

Het voert helaas te ver om dieper in te gaan op deze acht verhalen, maar belangrijk is wel om te noemen dat bij de inrichting van het gerestaureerde museum dezelfde principes zijn meegenomen als bij de restauratie. Het DNA van de stad, het museum en de collectie vormt het inhoudelijke kader dat architectonisch wordt ondersteund door de toepassing van ‘eenheid in verscheidenheid’ en ‘nobeles eenvoud’. Happel Cornelisse Verhoeven tekende dan ook voor het ontwerp van het interieur, inclusief een prachtige serie collectiekabinetten met daarin speciale lades voor families met kinderen. Uiteraard vormde het beeld van het museum dat beweegt op de as van heden en verleden ook bij de inrichting een inspiratiebron. Dat komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de tien opdrachten die we gaven aan hedendaagse kunstenaars en vormgevers. Zo ontwierp Ankie Stoutjesdijk een monumentaal wandtapijt met de plattegrond van Leiden, liet Aleksandra Gaca in het Textiellab een akoestische wandbespanning voor het auditorium weven en ontwikkelden Kolk & Kusters voor alle collectiezalens een speciaal Rembrandt-palet, dat door een gelaagde opbouw van KEIM-verven tot leven komt. Dichter Ilja Leonard Pfeijffer stelde een bloemlezing samen rond het verstrieken van de tijd en schreef daarover ook zelf een sonnet; het geheel laat zich lezen als een

ruimtelijk leporello in het monumentale trappenhuis van de Papevleugel. Noemenswaardig is wellicht ook, dat we géén multimediatour aanbieden. In plaats daarvan ontwikkelden we een innovatief ecosysteem, waarin het fysieke en het online museum met elkaar worden verbonden. Op deze L@kenhal App die voor iedereen binnen en buiten het museum mobiel beschikbaar is, zijn bijvoorbeeld alle teksten en tekstbordjes uit de collectiepresentatie ingesproken. Door een beeld te scannen met je telefoon kun je tijdens het luisteren je ogen de kost geven. De kijktips van Wieteke van Zeil kunnen daarbij helpen, want er gaat niets boven 'slow looking'. In het museum kun je immers helemaal zelf bepalen hoeveel tijd je wilt besteden aan kijken, ervaren, leren, ontdekken en delen, om zo je nieuwsgierigheid op geheel eigen wijze te bevredigen.

TOEKOMST

Tsja, en nu is dat dus allemaal bedacht, getekend, gebouwd, gebeurd en bijna geopend. Ik ben door de woorden van mijn denkbeeldige speech heen en jullie popelen waarschijnlijk om het museum te gaan verkennen. Wel wil ik nog dit kwijt: het intensieve vernieuwingsproces dat Museum De Lakenhal achter de rug heeft, maakt dat het soms stil bleef omdat wij noodgedwongen wat veel met onszelf bezig waren. Deze opening is daarom in allerlei opzichten een symbolisch moment. Voor jullie, omdat je Museum De Lakenhal weer terug krijgt. En voor ons, omdat we er eindelijk mee voor de dag kunnen komen. En overigens ook voor ons allemaal, omdat we vanaf nu gezamenlijk invulling geven aan dit prachtige, Leidse stadsmuseum.

Namens iedereen die aan dit bijzondere vernieuwingsproces heeft meegewerkt, wens ik jullie allen een onvergetelijke ervaring toe in Museum De Lakenhal.

DANK

De restauratie, uitbreiding, interieurbouw, herinrichting én alle nieuwe publieksprogramma's kwamen tot stand dankzij een hechte samenwerking tussen verschillende mensen, organisaties en disciplines. Graag danken wij eenieder die aan dit bijzondere project heeft meegewerkt.

OPDRACHTGEVER

Gemeente Leiden

ARCHITECTUUR

Julian Harrap Architects, Happel Cornelisse Verhoeven Architecten

CONCEPTONTWIKKELING

Team Museum De Lakenhal

PROJECTLEIDING & DIRECTIEVOERING

bespoke stedelijke ontwikkeling, Webbers Bouwmanagement

TOEZICHT & ADVIES RESTAURATIE & UITBREIDING

Arup, LBP|SIGHT, Van Rossum Raadgevende Ingenieurs, Herms van den Berg, Erfgoed Leiden en Omstreken, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en vertegenwoordigers van de gemeente Leiden

UITVOERING RESTAURATIE & UITBREIDING

IBB Kondor, Koninklijke Woudenberg, Automatic Signal, Homij Technische Installaties

ONTWERP & UITVOERING INTERIEUR & INRICHTING

Happel Cornelisse Verhoeven Architecten, Karen Polder grafisch ontwerpen, Beersnielsen lichtontwerpers, Vermaat, AV Beeldvertaling, Marie Baarspul, Verver Reclame, Hizkia Van Kralingen, Van der Werf Vastgoedonderhoud, Beam Systems, Jilleba, Oostendorp, Brinkman Kuiper, Bronnensberg, Brandwacht en Meijer, Planemos, Barri & more, Bruynzeel, ALV, Hout van Eijk, Hamannhout, Joost Koster, Gört, Titus Verbeek concept & design

KUNSTOPDRACHTEN

Karin Borghouts, Iemke van Dijk, Mark Dion, Sophie Ernst, Aleksandra Gaca, Hansje van Halem, Ilja Leonard Pfeijffer, Thomas Raat, Ankie Stoutjesdijk, Studio Maarten Kolk & Guus Kusters, Marjan Teeuwen

NIEUW LEIDS LAKEN

Petra Blaisse, Mae Engelgeer, Christie van der Haak, Claudy Jongstra, Edwin Oudshoorn

RESTAURATIES

Boeijnk/Boekel/Van der Knaap, Jan Bodijn, Joost Caen i.s.m. Verstraete-Vanhecke NV, Jurjen Creman, Caroline van der Elst, IPARC, Richard Kettenis, Katrin Kirsch, Adriaan van Lelyveld, Henk Nijenhuis, Gert Oorschot, Simon Oost, Stephan de Raat, Adriaan van Rossem, Willianne van der Sar, Steenhouwerij Bambam, Steenhouwerij Maarssen, Anna Stringer, Studio Redivivus, Atelier de Vlam

ECOSYSTEEM

Sohé Educatie, Fabrique

FINANCIERING

De restauratie en uitbreiding van Museum De Lakenhal is mede mogelijk gemaakt door de gemeente Leiden, Carla van Steijn (†) via de Vereniging van Belangstellenden in Museum De Lakenhal, BankGiro Loterij, provincie Zuid-Holland, Stichting Pape-Fonds, Staalmeesters en Drapeniers van het Lucas van Leyden Mecenaat, Fonds 1818, Stichting Dioraphte, Mondriaan Fonds, VSBfonds, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, BPD Cultuurfonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, Vereniging ProParte, the American Friends of Museum De Lakenhal, KEIM Nederland BV, Dietiker, Bentveld Interieur, Emile van Leenen piano's & vleugels, Drukkerij De Bink en diverse particuliere begunstigers.

Leiden

BankGiroLoterij

provincie HOLLAND
ZUID

LUCAS VAN LEYDEN MECENAAT
MUSEUM DE LAKENHAL

Fonds 1818

dioraphte

mondriaan
fonds

VSbfonds.
iedereen doet mee

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Wetstare van Oudwettij, Cultuur en
Wetenschap

bpd cultuurfonds

Stichting de Nederlandse
CULTUURFONDS
De kunst van het geven

ProParte
Ver. v. hoogereren en partners
van de Universiteit Leiden

Dietiker
SINCE 1873

EMILE VAN LEENEN
PIANO'S EN VLEUGELS

De Bink
meer dan alleen drukwerk

en alle medewerkers van Museum De Lakenhal!

Dit boekje verschijnt ter gelegenheid van de feestelijke opening van Museum De Lakenhal in juni 2019. Het ontwerp is van Robin Stam.

Het wordt u aangeboden door Drukkerij De Bink.

De Bink
meer dan alleen drukwerk

MUSEUM DE LAKENHAL

